

AKARYAKIT BAYİLİK SÖZLEŞMELERİNİN KARARLAŞTIRILAN SÜREDEN ÖNCE SONA ERMESİ SEBEBİYLE, DAHA ÖNCEDEN BAYİYE BAYİLİK SÖZLEŞMESİ, İNTİFA BEDELİ YA DA TAPUYA ŞERH EDİLMİŞ KİRA SÖZLEŞMESİ BEDELİ OLARAK YAPILAN KAZANDIRMALARIN İADESİ KONUSUNDA, YARGITAY KARARLARI IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Yusuf Büyükkay

Akaryakıt bayilik sözleşmelerinin kurulması anında ya da sonradan belirli beklentilerin karşılığı olarak bayiye yapılan kazandırmaların, bayilik sözleşmesinin kararlaştırılan süreden önce sona ermesi yüzünden iadesini konu alan talepler ve dava dosyaları hukukçuların gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. Bayilik sözleşmesinin kurulması esnasında var olan karmaşık ilişkiler ve taahhütler, tarafların sözleşmeye aykırı davranışı sonrasında daha da fazla anlaşılmaz ve çözümü hayli zor hal almaktadır.

Herhangi bir akaryakıt bayilik sözleşmesinin kurulması aşamasında, ilk ihtimal olarak, bayi olmak isteyen kişinin dağıtıcı firma ile bayilik sözleşmesi imzalaması gerekmektedir. Ancak, sektörün hareketliliği ve taahhütlerin büyüklüğü, dağıtıcı firma lehine bir takım taahhütlerin verilmesini zorunlu kılmaktadır. Uygulamada en çok karşılaşılan ve bir çok hukuki sorunun da kaynağı haline gelen, dağıtıcı firma lehine, akaryakıt istasyonunun üzerinde kurulu olduğu taşınmaz üzerinde **intifa** tesisidir. Buna ilave olarak, dağıtıcı firmanın lehine **ipotek** verilmesi, dağıtıcı firma ile kira sözleşmesi imzalanması ve bu **kira sözleşmesinin tapuya şerh verilmesi**, malik olan ve kiraya veren bayi lehine ise bu durumda alt kira sözleşmesi imzalanması, dağıtıcı firma lehine banka teminat mektubu verilmesi, müteselsil kefaletin öngörülmesi gibi uygulamalar da mevcuttur. Bu hususlara ilave olarak, sözleşmenin süresinden önce sona ermesine sebep olan kişinin ödeyeceği cezai şartın yüksek kararlaştırılması, malik ve aynı zamanda kiracı olan bayinin en küçük sözleşmeye aykırı davranışlarının fesih sebebi ve taşınmazın boşaltılması sebebi olarak kaleme alınması, sözleşmeden önce üzerinde hiç bir yapılaşmanın bulunmadığı taşınmazın akaryakıt istasyonu için hazır hale getirilmesi için yatırımın öngörülmesi ve büyük ölçüde bu yatırım bedelinin kredilendirilmek suretiyle bayiden tahsil edilmesi gibi hususlar, uygulamada en çok karşılaşılan durumlar olmaya devam etmektedir. Ancak bazı sözleşmeler bakımından zorunlu malzemelerin bayiye ariyet olarak verilmesi, sabit ve sökülemeyen yatırımların faturalandırılması da söz konusu olabilmektedir.

Ortaya çıkan bu sorunların çözümü bakımından doktrinde ifade edilen görüşlerin birbirinden oldukça farklı olması, bu çalışmayı zorunlu kıldığını düşünmekteyim. Özellikle Yargıtay kararları ile benimsenen temel ilkelerin tekrar vurgulanması, eleştirilmesi ve uygun bir çözüm tarzının benimsenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmamızda, zaman itibarıyla bir miktar geriye gidilmek suretiyle, sorunların ortaya çıkma sürecini kısaca özetlemek gerekmektedir.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunun 4. maddesinde “Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşma, Uyumlu Eylem ve Kararlar” başlığı altında, belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmaların, uyumlu eylemlerin ve teşebbüs birliklerinin bu tür karar ve eylemlerinin hukuka aykırı ve yasak olduğu ifade edilmiş, Kanunun 56. maddesinde ise, **4. maddeye aykırı olan her türlü anlaşma ile teşebbüs birlikleri kararlarının geçersiz olduğu, bu anlaşmalardan ve kararlardan doğan edimlerin ifasının istenemeyeceği, daha önce yerine getirilmiş edimlerin geçersizliği nedeniyle geri istenmesi halinde tarafların iade borcunun Borçlar Kanunun 63 ve 64 üncü maddelerine tabi olduğu** hükmüne yer verilmiştir¹.

Aynı Kanunun 5. maddesinde ise, Rekabet Kurumunun, maddede belirtilen şartların tamamının varlığı halinde, teşebbüsler arası anlaşma, uyumlu eylem ve teşebbüs birlikleri kararlarının 4 üncü madde hükümlerinin uygulanmasından muaf tutulmasına karar verebileceği hükme bağlanmış ve muafiyetin belirli bir süre için verilebileceği gibi, muafiyetin verilmesinin belirli şartların ve/veya belirli yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağlanabileceği de öngörülmüştür².

Bu düzenlemeler, dikey anlaşma olarak nitelenen, “Üretim veya dağıtım zincirinin farklı seviyelerinde faaliyet gösteren iki ya da daha fazla teşebbüs arasında belirli mal veya hizmetlerin alımı, satımı veya yeniden satımı amacıyla yapılan anlaşmalar”ın rekabeti engelleyici ve kısıtlayıcı mahiyette olmaları halinde hukuka aykırı olacaklarını, ancak bazı şartların varlığı halinde hukuka aykırılıktan bireysel veya grup olarak muaf tutulabileceklerini ifade etmektedir. Bu konuda hangi muafiyetlerin tanınacağına ilişkin olarak Rekabet Kurumu tarafından Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği çıkarılmıştır (Tebliğ No: 2002/2). Bu tebliğde hangi anlaşmalara grup muafiyeti

¹ BÜYÜKAY, Yusuf/DOĞAN, Murat, Akaryakıt Bayilik Sözleşmelerindeki İntifa Hakkı Kurulması Şartının Rekabet Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Fırat Öztan’a Armağan, Ankara, 2010, s. 548.

² BÜYÜKAY/DOĞAN, a.g.m., s. 548.

tanınacağı ve hangi anlaşmaların grup muafiyetinden yararlanamayacağı düzenlenmiştir³.

Rekabet Kurumunun 2003/3 sayılı Tebliğinin geçici maddesi, Tebliğ'in [2003/3] yürürlüğe girdiği tarihten önce yapılmış olan anlaşmaların 2002/2 sayılı Tebliğ'de öngörülen grup muafiyetinden yararlanabilmesi için, bu Tebliğ'in yürürlüğe girdiği tarihten [18.09.2003] itibaren iki yıl içerisinde Tebliğ ile getirilen [5.maddenin (a) bendinin ikinci fıkrasındaki] değişikliğe uygunluğunun sağlanması gerektiğini, bu süre içerisinde anılan anlaşmalara 4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinde öngörülen yasaklamanın uygulanmayacağını öngörmüştür.⁴

Tebliğ, grup muafiyetinden yararlanmak bakımından mevcut akaryakıt bayilik sözleşmelerinin 18.09.2005 tarihine kadar belirsiz süreli olmaktan çıkarılmasını öngörmektedir. Rekabet Kurumu geçiş dönemi içinde uyumlaştırma yapılsa dahi 18.09.2005 tarihinden önce yapılmış anlaşmaların 18.09.2010 tarihine kadar uygulama süresi bulunduğunu, bir başka ifadeyle muafiyetten yararlanabileceklerini kabul etmiştir.

Son olarak, Rekabet Kurumunun 12.03.2009 tarihinde internet ortamında yayınlamış olduğu metinde, Danıştay'ın 13.05.2008 tarihli kararında belirtildiği üzere, "**dağıtıcı firma ve bayi arasında imzalanan intifa sözleşmesi ve bayilik sözleşmesinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği**" yaklaşımı benimsenmiş; "**Bu tür sözleşmelerin varlığı halinde beş yılı aşan süreler bakımından 2002/2 sayılı tebliğde tanınan muafiyet koşullarının ortadan kalkacağı**" ve "**.. Dağıtıcı ile bayi arasında imzalanan bayilik sözleşmesinin ve buna bağlı olarak intifa sözleşmesinin 18.09.2010 tarihine kadar 2002/2 sayılı tebliğ uyarınca muafiyetten yararlanabileceği..**" hükmüne yer verilmiştir.

Netice itibariyle, 2005 yılından sonra yürürlüğe giren sözleşmeler ile buna bağlı olarak tesis edilen intifa hakları ve tapuya şerh edilmiş kira sözleşmeleri bakımından da 5 yıl süre sınırının bulunduğu tartışmadan uzaktır.

³ BÜYÜKAY/DOĞAN, a.g.m., s. 549.

⁴ **Geçici Madde-(2003/3 sayılı Rekabet Kurumu Tebliği; RG- 18.09.2003, 25233)** Bu Tebliğ'in [2003/3] yürürlüğe girdiği tarihten önce yapılmış olan anlaşmaların 2002/2 sayılı Tebliğ'de öngörülen grup muafiyetinden yararlanabilmesi için, bu Tebliğ'in yürürlüğe girdiği tarihten [18.09.2003] itibaren iki yıl içerisinde yukarıdaki 1 inci madde ile getirilen [5.maddenin (a) bendinin ikinci fıkrasındaki] değişikliğe uygunluğunun sağlanması gerekir. Bu süre içerisinde anılan anlaşmalara 4054 sayılı Kanun'un 4 üncü maddesinde öngörülen yasaklama uygulanmaz.

Bu bilgiler ışığında aşağıdaki sorunların ayrı ayrı değerlendirilmesi bir gerekliliktir:

1- Sözleşme ilişkisi dolayısıyla verilenlerin iadesi bakımından hangi esasın, sözleşme ilişkisinin tasfiyesi ya da sebepsiz zenginleşme esasının mı uygulanacağı sorunu.

a. Doktrindeki görüşler

Akaryakıt bayilik sözleşmelerinin en belirgin sonuçlarından bir tanesi, dağıtıcı firmanın, özellikle yüksek miktarda satış beklediği bayilerle yaptığı sözleşmelerde, bayiye yüksek miktarda kazandırmada bulunmalarıdır. Miktarı farklı olmakla birlikte, hemen hemen bütün bayilik sözleşmelerinde bunun ödenmesinin gündeme geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bayiye yapılan kazandırmanın nasıl finanse edileceği dağıtıcı firmanın bir sorunu olmakla birlikte, bayilik sözleşmesi süresince yapılacak satışlardan yapılan farazi bir oranla bunun finanse edileceğinin düşünüldüğünü de söylemek mümkündür. Yani, bayilik sözleşmesinin hayatta kaldığı süre, her iki taraf ve özellikle de dağıtıcı firma bakımından önem arz etmektedir. Burada ifade ettiğimiz kazandırmanın miktarı, yine sözleşmenin bağlayıcılık süresi dikkate alınarak belirlenmektedir. Örneğin 5 yıl için kararlaştırılan sözleşme bakımından yapılan kazandırma ile süre hariç aynı şartlarda yapılan 10 yıllık sözleşmelerde kazandırmaların miktarı da farklı olacaktır.

4054 sayılı kanuna dayalı olarak çıkarılan ve yukarıda izah ettiğimiz 2002 ve 2003 yılı tebliğlerinin yayınlanması ile birlikte, Türkiye’de farklı bir yola girildiğini ve akaryakıt bayilik sözleşmelerin 5 yıl ile sınırlandırıldığını, yani muafiyet için öngörülen sürenin sınırlandırıldığını ve bu düzenlemenin de emredici nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Sorun işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki;

Örneğin 2002 yılında 15 yıl için akdedilmiş olan ve bir bayilik sözleşmesi bakımından, tarafların sözleşmeyi kendiliklerinden yenilemedikleri takdirde, bu sözleşmenin 2010 yılında sona ermesi söz konusudur. Bu sözleşme dolayısıyla 15 yıl için verilen kazandırmanın son 5 yılına isabet eden miktarın dağıtıcı firmaya iadesi gerekmektedir. İşte bu noktada, iade borcu bakımından sözleşme esasının mı yoksa sebepsiz zenginleşme esasının mı uygulanacağı sorunu ortaya çıkmaktadır ki, kanaatimize göre, sözleşme esasına dayanılarak haksız hale gelen kazandırmanın iadesi sağlanmalıdır.

Doktrinde, somut olaya, sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması gerektiğini ifade eden görüşlere yer verilmektedir. Esas numaralarını vermekte bir yarar görmediğimiz dava dosyasına sunulan uzman

görüşü ve bilirkişi raporlarında “iade talebinin sebepsiz zenginleşmeye dayanması gerektiği, 818 sayılı BK.’na göre zamanaşımı süresinin 1 ve 10 yıl olduğu, bir yıllık sürenin “zenginleşmeyi geri isteme hakkının öğrenildiği” andan itibaren başlayacağı, intifa hakkı bakımından bir yıllık sürenin Rekabet Kurumunun 12.03.2009 tarihli internet duyurusundan itibaren işlemeye başlayacağı zira, bu tarihle birlikte talep şartlarının gerçekleştiği, kredi ve ekipman bakımından ise, muafiyet süresinin (5 yıllık sözleşme süresi) sonundan itibaren sebepsiz zenginleşmenin söz konusu olacağı” mütalaa edilmektedir”.

Akaryakıt bayilik sözleşmesinin tasfiyesi sebebiyle açılan dava dosyasına sunulan bir bilirkişi raporunda ise “intifa hakkının terkini sebebiyle, kullanılmayan sürenin toplam süreye ve verilen kazandırmaya oranlanmasıyla sebepsiz zenginleşilen miktar bulunmak suretiyle, kazandırmanın yapıldığı tarihten itibaren avans faiz oranı uygulanması gerektiği” rapor edilmiştir.

İstanbul 3. Asliye Ticaret Mahkemesinin 2010/234 E; 2012/138 K. No’lu kararına konu olan benzer olayda ilk derece mahkemesi, “Davacı tarafından Turgutlu 2. Asliye Hukuk Mahkemesinin 2008/603 E. Sayılı dosyasından 21. 10 2008 tarihinde sözleşmenin feshinin tespiti ve men’i müdahale talebi ile dava açıldığından, sözleşmenin imzalandığı tarih olan 14.06.2006 ile Turgutlu 2. AHM.’de dava tarihi olan 21.10.2008 tarihi arasında davalı tarafından davacı tarafa hizmet verildiği anlaşılmış olup, bu tarihler arasındaki hizmet verilen süreye isabet eden hizmet bedeli düşülerek, geriye kalan 5 yıllık sözleşme süresinden hizmet verilmeyen süreye isabet eden miktar olarak hesaplanan 132.348,00 TL’nin davacıya ödenmesi gerektiği anlaşıldığı ve sübuta erdiğinden takdiren...132.348,00 TL’nin **dava tarihinden itibaren** işleyecek ticari reeskont faizi ile birlikte davalıdan alınarak davacıya ödenmesine....” şeklinde hüküm kurulmuştur. **Bu hüküm, Yargıtay 19. HD.’nin 2012/7227 E., 2013/14944 K. Nolu kararı ile “Mahkemece sözleşmenin imzalandığı tarih ile fesih tarihi arasındaki süre hizmet bedeli düşülerek geriye kalan hizmet verilmeyen süreye isabet eden miktar olan 132.348,00 TL’nin dava tarihinden itibaren reeskont faizi ile birlikte davacıya ödenmesine, fazla talebin reddine karar verilmiş, hüküm davacı vekilince temyiz edilmiştir. Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere, delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmamasına göre, davacı vekilinin yerinde görülmeyen bütün temyiz itirazlarının reddiyle, usul ve kanuna uygun bulunan hükmün onanmasına...”** şeklinde kesinleşmiştir.

Akaryakıt bayilik sözleşmesi sebebiyle yapılan kazandırmanın önemli bir kısmı, sözleşme ilişkisinin kararlaştırılardan önce sona ermesi sebebiyle sebepsiz kalmaktadır. Yani ortada, bir sebepsiz zenginleşmenin bulunduğunu

söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak diğer taraftan, yapılan kazandırmanın sözleşme ilişkisi çerçevesinde yapıldığı da bir hukuki gerçekliktir. Bu durumda iade borcu bakımından, sözleşme ilişkisi ve (sona ermiş sebebe dayanan) sebepsiz zenginleşme esaslarının (condictio ob causam finitam) birlikte düşünülmesi gerekecektir.

Akaryakıt bayilik sözleşmelerinin sürekli edimi ihtiva eden sözleşmeler olduğu dikkate alındığında, sözleşmenin ileriye etkili olarak sona ereceğini belirtmek gerekir. Sözleşmeden geçmişe etkili olarak dönmenin kabul edildiği durumlarda, yapılan kazandırmaların sebepsiz zenginleşme oluşturacağı, buna karşılık sürekli borç ilişkisi kuran sözleşmeleri ileriye etkili olarak sona erdiren fesih hakkının kullanılması üzerine sebepsiz zenginleşmenin vuku bulmayacağı, aynı sözleşmeye dayanan iade taleplerinin söz konusu olacağı doktrinde ifade edilmektedir⁵.

Sözleşmeden doğan taleplerin varlığı, aynı konuda sebepsiz zenginleşmenin gerçekleşmesine engel olur. Sözleşmeden kaynaklanan bir borcun ifası ile sebepsiz zenginleşmenin iadesi talebinin yarışması mümkün görünmemektedir.

Doktrinde ifade edilen bir görüşe göre, sonradan ortadan kalkan sebebe dayanan zenginleşme türü, geçmişe etkili olarak sona erme yüzünden

⁵ OĞUZMAN, Kemal/ ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2013, C. 2., s. 357, dn. 189; Ani edimi ihtiva eden ve dönme ile sonuçlanan sözleşmelerde iade borcunun tabi olduğu esaslar hakkındaki görüşleri dört başlık altında toplamam mümkündür: Bunlar, sebepsiz zenginleşme, ayni istihkak, kanundan doğan borç ve sözleşme görüşleridir. Yakın zamana kadar hakim olan görüş, klasik dönmeyle dayanan sebepsiz zenginleşme görüşü idi. Bu görüşe göre, dönme ile sözleşme, içerdiği alacak ve borçlarla birlikte, kurulduğu ana yönelik olmak üzere geçmişe etkili olarak ortadan kalkar. Bu suretle ifa edilen edimin hukuki sebebi ortadan kalktığı için, borçlunun malvarlığında meydana gelen artış, sebepsiz zenginleşmeden başka bir şey değildir. Buna karşılık bir diğer görüş, bu durumda iade borcunun kaynağını, kanuni iade borcu olarak nitelendirmektedirler. (ÖZ, a.g.e., s. 35). Bu görüşe göre, dönme ile sözleşme ilişkisi kanuni borç ilişkisine dönüşür. Zamanaşımı bakımından da 10 yıl uygulanmalıdır. Üçüncü görüş, ayni istihkak görüşüdür. Buna göre, dönme, sözleşmeyi geçmişe etkili olarak ortadan kaldırır ve böylece sözleşme sanki hiç yapılmamış gibi hüküm ve sonuç doğurur. Doktrinde ifade edilen yeni dönme görüşüne göre, dönme, sözleşmeyi geçmişe etkili veya ileriye etkili olarak ortadan kaldırmaz, sadece sözleşmenin içeriğini değiştirir. Dönme ile sözleşme taraflar arasında bir tasfiye ilişkisi olarak geçerlilik ve varlığını devam ettirir. Dönmenin etkisi, sözleşme ilişkisinin içeriğinin ters çevrilmesinden ibarettir. Bu bakımdan zamanaşımı bakımından sözleşme için öngörülen zamanaşımın uygulanmasının yanında, iade borcu bakımından daha önce verilen teminatlardan da yararlanılması söz konusu olacaktır. (Görüşlerin ayrıntısı için bkz. EREN, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2013, s. 847-848; OĞUZMAN, Kemal/ ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2013, C. I., s. 533 vd.) Federal Mahkeme, daha önceki kararlarında TBK. m. 125'e göre dönmede, davalının geri verme borcunu kanuni borç olarak nitelendirmekte ve zamanaşımını TBK. m. 82'ye değil, TBK. m. 146'ya dayandırmakta iken, en son kararında bu görüşten vazgeçerek, sözleşmenin içeriğinin değiştiği görüşüne, yani yeni dönme görüşüne katılmıştır. (BGE 114 II 158, EREN, a.g.e., s. 849)

iktisabın gerçekleştiği an için dahi, bir hukuki sebebin bulunmadığının kabul edilmesine dayanmaktadır. Böylece “gerçek olmayan sebepsiz zenginleşme” diyebileceğimiz bir iade yükümlülüğü yaratılmış olmaktadır⁶. Bu görüş kabul edildiği takdirde, inceleme konusu yaptığımız olayda da gerçek manada bir sebepsiz zenginleşme de söz konusu olmayacaktır. Nitekim, 4054 Sayılı Kanunun 4. maddesi bu görüşü desteklemektedir ve iktisabın temelini oluşturan hukuki ilişki ileriye etkili olarak sona erecek olmasına rağmen, iadenin sebepsiz zenginleşme hükümlerine tabi olacağı açıkça belirtilmektedir. Bu görüşe göre, iade borcu kanundan kaynaklanmakta olup zamanaşımı süresi de buna göre belirlenmeli ve iade borcunun kapsamı bakımından sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanmalıdır. Sonraki kusursuz imkansızlıkta da aynı durum söz konusudur⁷.

Doktrinde ifade edilen bir başka görüşe göre ise, sözleşmeden dönme, hiç bir sebepsiz zenginleşmeye yol açmaz; doğrudan doğruya sözleşme kökenli bir iade istemi yaratır. Bunun gibi, sorumluluğu gerektirmeyen ifa imkansızlığında da çözülme ilişkisine damgayı, sözleşme hukuku vurur⁸. Bu görüşe göre, sözleşmeye dayanan iade istemi ile sebepsiz zenginleşme hükümleri seçenekli olarak yarışamaz. Ancak, sözleşmeye dayanan iade istemiyle yarışamayan sebepsiz zenginleşme istemi, pekala bu istemlere ilişkin tasfiye düzenlemelerine kıyas yoluyla ve ariyet olarak hüküm aktarabilir ve aynı zamanda tersine, bu düzenlemelerden ariyet olarak, kıyasen hüküm devralabilir. Aralarında aşılabilir setler bulunmayan değişik tasfiye düzenlemeleri arasında kıyas yolu ve karşılıklı kural trafiği her zaman açık tutulur. Son amacı “iade” olan tüm işlemler birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindedirler; bunlar birbirinden tecrit edilemezler⁹. Gerçekten de haksız zenginleşmenin işlevlerinden biri, hukuki şekilcilik ve istikrar uğruna katlanılan haksızlığı düzeltmekse, ikincisi de yasal ve sözleşmesel tasfiye rejimlerini tamamlamak, onların olası boşluklarını doldurmaktır. Nitekim, kullanma, yararlanma, işgörme ve teminat sözleşmelerinin bitimine bağlı iadede de sözleşmesel tasfiye rejimi haksız zilyetlik ve haksız zenginleşme sorumluluğuyla tamamlanıp biçimlenir. Sonra, karşılıklı sözleşmede borçlunun sorumluluğunu gerektirmeyen sonraki imkansızlık üzerine (TBK. m. 136/BK. m. 117) ve sözleşmeden dönmeye ilişkin çözülme ilişkisinde (TBK. m. 125) hatta, haksız zilyetlik kökenli tasfiye ilişkilerinde de (MK 993-995) haksız zenginleşme hukuku kurallarının boşluk doldurucu, tamamlayıcı işlevi önemli boyutlar kazanır¹⁰. Bu görüşe göre, sonraki kusursuz imkansızlık durumunda da sözleşmeye dayanan iade talebi söz konusudur. Sebepsiz zenginleşme

⁶ ÖZ, Turgut, Öğreti ve Uygulamada Sebepsiz Zenginleşme, İstanbul, 1990, s. 109.

⁷ OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s. 360; ÖZ, a.g.e., s. 109.

⁸ SEROZAN, Rona, İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme, İstanbul, 2014, s. 213.

⁹ SEROZAN, a.g.e., s. 323.

¹⁰ SEROZAN, a.g.e., s. 323.

hükümlerine göndermede bulunulması, haksız zenginleşmenin gereklerine ve öğelerine değil, salt belirli sonuçlarına ve etkilerinedir¹¹.

Doktrinde, yıllık kira parası peşin olarak ödendiği halde, kira sözleşmesinin üç ay sonra sona ermesi durumunda, sözleşmeden kaynaklanan bir iade borcu bulunduğu görüşü de savunulmaktadır¹².

Kanaatimize göre, edimin iade alacaklısı, sözleşme esasına dayanak talepte bulunabilmelidir. Bunun menfaatler daha uygun ve adil olacağı kanaatindeyiz. İade borcu bakımından yeni bir borç kaynağının ortaya çıkmadığı, iade borcu bakımından da tarafların daha önce tesis etmiş oldukları sözleşme ilişkisinin iade borcu bakımından geçerliliğini koruduğu kanaatindeyiz. Yukarıda ifade edilen, bunun kanundan doğan bir iade borcu doğurduğu tarzındaki görüş de nisbeten, iade alacaklısını özellikle zamanaşımı bakımından korumakta ise de, bunun yeni bir borç kaynağı içine sokulmasının, bu borç için verilen teminatların, iade borcu bakımından geçerliliğini yitirmesi gibi mahzurları bulunabilir. Öyle ise, taraflar arasında kurulmuş olan sözleşme ilişkisinin, sözleşme ilişkisinin sona ermesi sebebiyle doğan iade borcu bakımından da varlığını sürdürdüğü, ard etkisini ortaya çıkardığı söylenebilir.

Sözleşmede kararlaştırılardan fazla ifa halinde iade talebinin hukuki niteliği konusundaki tartışmalar da mevcut tartışmalara ışık tutucu niteliktedir. Türk ve İsviçre hukuk doktrininde hakim görüş bu durumda, iade talebinin (borç olmayan şeyin ifası sebebiyle/ *condictio indebiti*) sebepsiz zenginleşme esasına tabi olacağı şeklinde idi¹³. Ancak, yeni görüşlere göre, bu durumda sebepsiz zenginleşmeden ziyade, sözleşme esasına dayalı bir iade yükümlülüğü düşünülmelidir¹⁴. Kanaatimize göre de sözleşme ilişkisi dolayısıyla borçlanılandan fazla ifa dolayısıyla sebepsiz zenginleşme söz konusu değildir. Sözleşmeye dayalı bir iade talebi söz konusu olmalıdır. Taraflar arasında hiç bir sözleşme ilişkisinin bulunmaması durumunda yapılan ifa ile ifa ile sona eren borcun ikinci defa ödenmek istenmesi durumunda ikinci ifa, "borç olmayan şeyin ifası" olarak nitelendirilebilecektir. Ancak, fazla ifanın geçerli ve mevcut bir edimin ifası sebebiyle yapılması durumunda, taraflar arasındaki kurulmuş olan sözleşme ilişkisi tamamen göz ardı edilmemelidir.

¹¹ SEROZAN, Rona, Sözleşme İlişkisinin Çözülmesi: Sözleşme Gereğince Elde Edilmiş Edimi Geri Verme Yükümlülüğü, Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu için Armağan, Ankara, 2004, s. 201.

¹² REUTER, Dieter/MARTİNEK, Michael, Ungerechtfertigte Bereicherung, Tübingen, 1983, s. 720; SEROZAN, a.g.m., s. 197.

¹³ BUZ Vedat, Sözleşmede Kararlaştırılardan Fazla İfa Halinde İade Talebinin Hukuki Dayanağı, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, Ankara, 2005, s. 134, dn. 1 ve s. 138, dn.10'da anılan yazarlar.

¹⁴ BUZ, a.g.m., s. 133 vd.

“Konu Federal Mahkemenin yeni tarihli kararlarında, taraflar arasındaki sözleşmede geçici nitelik taşıyan avans ödemelerin kararlaştırılması, ancak sözleşmenin kesin hesabının görülmesi sırasında taraflardan birine kararlaştırılardan fazla ödeme yapıldığının anlaşılması sorunu ile bağlantılı olarak yeniden güncel hale gelmiştir. Yüksek Mahkeme önceleri, sözleşme süresince yapılan avans ödemelerin sonradan sözleşmede kararlaştırılardan fazla olduğunun anlaşılması halinde iadenin sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre gerçekleşeceğini kabul ediyordu. Ancak, Federal Mahkeme, yeni tarihli kararlarında bu içtihadından dönmüş ve geçici nitelik taşıyan ve sözleşmenin kesin hesabının görülmesi esnasında fazladan yaptığı anlaşılacak ödemelerin iadesi talebinin sebepsiz zenginleşme değil, sözleşmesel talep olduğunu kabul etmiştir. Federal Mahkemenin 06.03.2000 tarihi kararına¹⁵ konu olan olayda taraflar arasında yapılan hizmet akdi gereği, işveren işçiye ücretine ek olarak her iş yılının bitiminde elde edilecek saf karın %50’sini ödeme taahhüdünde bulunmuştur. İşveren işçiye ileride elde edilecek kardan mahsup edilmek üzere geçici nitelikte bazı ödemelerde bulunmuş, ancak ilgili iş yılının sonunda şirketin kar elde etmediği anlaşılmış ve bunun üzerine işveren fazladan ödenen meblağın iadesi talebinde bulunmuştur. Federal mahkeme iade talebinin sözleşme hukukuna dayanan bir talep olduğuna hükmetmiştir¹⁶: *“Doktrin ve içtihatlardaki hakim görüşüne göre, sözleşmesel bir talebin varlığı, sebepsiz zenginleşme talebini devre dışı bırakır... Sözleşmesel bir talep mevcut olduğu sürece ne alacaklının ekonomik bir kayba uğraması, ne de borçlunun malvarlığında bir artış gerçekleşmiş olur. Sözleşme ile borçlanılan bir edimin yerine getirilmesi halinde, geçerli olarak kurulan sözleşme hukuki sebebi oluşturur ve bu nedenle edimi elde eden kişinin sebepsiz zenginleşmesinden söz edilemez....”*¹⁷.

Sebepsiz zenginleşme hükümlerini iade alacaklısının gözünde bu kadar sevimsiz hale getiren sebeplerden ilki zamanaşımıdır. İade talebinde sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulandığı takdirde, elini çabuk tutarak iade talebine sahip olduğunu ve iade borçlusunun kim olduğunu öğrendiği andan itibaren 2 yıllık süre içinde iade talebini ileri süremeyen alacaklı, iade borçlusunun TBK. m. 82’ye dayanan zamanaşımı savunması ile karşılaşacaktır. Oysa sözleşme hukukunun uygulanması durumunda iade

¹⁵ BGE 126 III 122

¹⁶ BUZ, a.g.m. s. 139.

¹⁷ BGE 126 III 122, BUZ, a.g.m. s. 139’dan naklen; 4C.437/2006 /len, Urteil vom 13. März 2007, I. zivilrechtliche Abteilung, <http://www.bger.ch/index/jurisdiction/jurisdiction-inherit-template/jurisdiction-recht/jurisdiction-recht-urteile2000.htm>; 4A_562/2010, Urteil vom 3. Mai 2011, I. zivilrechtliche Abteilung, <http://www.bger.ch/index/jurisdiction/jurisdiction-inherit-template/jurisdiction-recht/jurisdiction-recht-urteile2000.htm>

talebi TBK. m. 146 gereği kural olarak 10 yıllık zamanaşımı süresi söz konusu olacaktır¹⁸.

b. Yargıtay uygulaması:

aa. Yargıtay, bazı kararlarında bayilik sözleşmesi sebebiyle verilenlerin iadesi için öncelikli olarak bayilik sözleşmesinin sona ermesi gerektiğini kabul etmekte, iadenin esasına temas etmemektedir.

*“Hal böyle olunca, davacı yanın (12) yıl süre için tesis edilen ve ödenen intifa bedelinden intifanın da kaldırılmış olduğu gözetilerek **geriye kalan süreye isabet eden bedelsiz kalan tutarı talep edebileceği** gözetilerek bu yön üzerinde durulup bir karar verilmesi gerekirken bu kalem istemin reddinde isabet görülmemiştir”. Y. 19 HD., ESAS NO : 2012/14859, KARAR NO : 2013/12087, T. 27.06.2013.*

“Mahkemece, toplanan delillere göre, taraflar arasında akdedilen sözleşmenin tüm hükümlerinin başlangıçtaki koşullarla uygulanmaya devam ettiği, Rekabet Kurumunun, rekabet yasağı ve intifa hakkı kira akdine ilişkin süre yönünden getirdiği kısıtlamaya dayanarak tarafların sözleşmenin koşullarını değiştirici mahiyette bir irade açıklaması ya da fiil uygulaması olmaksızın bireysel olarak tüm taahhütlerini yerine getirdiği aşamada, sebepsiz iktisap oluşturacak şekilde edimler arasındaki dengenin davacı aleyhine bozulduğundan bahsedilemeyeceğinden davacının sebepsiz iktisap kurallarına dayanarak bu aşamada dava açmakta hukuki bir menfaati bulunmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiş, hüküm davacı vekili tarafından temyiz edilmiştir.

Dosyadaki yazılara kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere, delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmamasına göre, davacı vekilinin yerinde görülmeyen bütün temyiz itirazlarının reddiyle usul ve kanuna uygun bulunan hükmün ONANMASINA, aşağıda yazılı onama harcının temyiz edenden alınmasına, 12.11.2012 gününde oybirliğiyle karar verildi” Y. 19 HD. ESAS NO : 2012/12828 , KARAR NO : 2012/16463

“Davacı vekili, davalılar ile taşınmazları üzerinde kurulu bulunan akaryakıt satış ve servis istasyonunun 15 yıl süre ile kiralanması hususunda anlaşma yapıldığını, kira bedelinin peşin olarak ödendiğini, taraflar arasında bayilik sözleşmesi

¹⁸ 1881 tarihli İsviçre Borçlar Kanununda sebepsiz zenginleşme talebi bakımından özel bir zamanaşımı süresine yer verilmemişti. Dolayısıyla eski İsviçre borçlar Kanunu bakımından sebepsiz zenginleşme “sözleşme benzeri” (quasi contractus) bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Ancak halen yürürlükte olan 1911 tarihli İsviçre Borçlar Kanunu bakımından bu anlayış terkedilmiştir. İsviçre Borçlar Kanununun 1905 ve 1909 tarihli tasarılarının 1802. maddesinde bir ve on yıllık zamanaşımı süresi öngörülmüş ve bu şekilde yasalaşmıştır. Alman hukukunda ise, 2002 yılından önce sebepsiz zenginleşme bakımından özel bir zamanaşımı süresi öngörülmemiş, BGB art 195’de öngörülen 30 yıllık genel zamanaşımı süresinin sebepsiz zenginleşme bakımından da geçerli olacağı kabul edilmiş idi. Ancak, 2002 yılından sonra, genel zamanaşımı süresinin 3 yıla indirilmesi ile birlikte, sebepsiz zenginleşme bakımından da zamanaşımı süresi 3 yıla indirilmiş oldu. BUZ, a.g.m., s. 143, 144.

imzalandığını ve müvekkilinin davalılara ait işyerine çeşitli yatırımlar yaptığını ancak Rekabet Kurulu'nun aldığı kararlar doğrultusunda, 18.09.2005 tarihinden önce yapılmış ve süresi 5 yılı aşan sözleşmelerin 18.09.2010 tarihine kadar muafiyetten yararlanabileceği, bu tarihten sonra muafiyet koşullarının ortadan kalkacağını düzenlendiğini, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 56. maddesi uyarınca aynı Kanun'un 4. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle Rekabet Kurulu tarafından geçersiz sayılan anlaşmalar nedeni ile tarafların birbirine verdikleri şeyin BK'nın 63, 64. maddeleri uyarınca iadesi gerektiğini belirterek müvekkili tarafından peşin ödemenin, bedelsiz kalan kira parası ile müvekkilinin yaptığı yatırımlar ve bayiye ödenen primlerin denkleştirici adalet ilkesine göre alacağını davalılardan sorumlulukları nispetinde tahsiline karar verilmesini talep ve dava etmiştir.

Davalılar vekili, taraflar arasında akdedilen 05.04.2005 tarihli bayilik sözleşmesinin feshedilmediğini, halen yürürlükte olduğunu, feshedilmeyen bir sözleşmeye dayalı davacının talepte bulunamayacağını bildirerek davanın reddini istemiştir.

Mahkemece, taraflar arasındaki kira ve bayilik sözleşmesinin henüz ayakta iken, sözleşmelerin geçersiz hale geleceğinden bahisle sebepsiz zenginleşme hukuksal nedenine dayalı olarak alacak davası açılmayacağı, dava tarihi itibarıyla ve halen de taraflar arasındaki sözleşmesel ilişkinin devam ettiği, henüz iddia edilen sebepsiz zenginleşme olgusunun işlemeye başlamadığı, dava ön koşulunun henüz oluşmadığı ve davanın zamansız açıldığı gerekçesiyle reddine karar verilmiş, hüküm taraf vekillerince temyiz edilmiştir. Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere, delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmamasına göre, davacı vekilinin itirazlarının reddi gerekmiştir. **Y.19. HUKUK DAİRESİ, E. 2011/1931, K. 2011/11014, T. 19.9.2011 (KİBB).**

bb. Doktrinde eleştirilmesine rağmen, Yargıtay'ın bazı kararlarında, sebepsiz zenginleşme esasının ikincil niteliğini kabul ettiği görülmektedir:

“Yerel Mahkeme, gerek bozulan ilk kararında ve gerekse direnme kararında, davanın sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre çözümlenmesi gerektiğini kabul etmiştir.

Bu noktada, önce sebepsiz zenginleşme kavramı ve hukuksal işlemlerden doğan borçlardan farkının açıklanması gerekmektedir.

Sebepsiz zenginleşmeden söz edilebilmesi için; bir taraf zenginleşirken diğerinin fakirleşmesi, zenginleşme ve fakirleşme arasında uygun nedensellik bağının bulunması ve zenginleşmenin hukuken geçerli bir nedene dayalı olmaması gerekir.

Borçlar Kanununun konuya ilişkin 61 ve ardından gelen maddelerindeki düzenlemelere göre, sebepsiz zenginleşme; geçerli olmayan veya tahakkuk etmemiş yahut varlığı sona ermiş bir nedene yada borçlu olunmayan şeyin hataen verilmesine dayalı olarak gerçekleşebilir.

Sebepsiz zenginleşme bunlardan hangisi yoluyla gerçekleşmiş olursa olsun,

sebepsiz zenginleşen, aleyhine zenginleştiği tarafa karşı, geri verme borcu altındadır.

Öte yandan, hukuksal işlemin borç doğurmasının sebebi irade açıklamasıdır. Sebepsiz zenginleşmenin borç doğurmasının sebebi ise, tam aksine, kişinin iradesi dışında malvarlığında bir eksilmenin meydana gelmesidir.

Bunun sonucu olarak, taraflar arasında malvarlıkları arasındaki değişim bir sözleşmeye, yani tarafların açıkladıkları iradeye dayanırsa, sebepsizlikten ve dolayısıyla sebepsiz zenginleşmeden söz edilemez.

Hukuksal işlemlerden ve bunun en yaygın türü olan sözleşmeden doğan borçlarda, borçlunun borcunu anlaştırmaya uygun olarak yerine getirmesi gerekir. Borçlu anlaştırmaya uygun hareket etmezse, alacaklı borca aykırılık hükümlerini işletir ve mümkün ise borcun aynen ifasını, değilse doğan zararının giderilmesini talep eder. Sebepsiz zenginleşmede ise, sadece mal varlığındaki eksilmenin giderilmesinin talep edilmesi söz konusudur.

Nihayet, sebepsiz zenginleşme sorumluluğunda giderim için sebepsiz zenginleşenin ayrıca temerrüdü gerekmez; buna karşılık, sözleşmeden doğan sorumlulukta, borçlunun temerrüdü aranır.

Bütün bu açıklamalara göre, sebepsiz zenginleşme alacaklıya, ikinci derecede (tali nitelikte) bir dava hakkı temin eder. Mal varlığındaki azalmanın başka asli nitelikteki davalarla önlenmesi mümkün ise, sebepsiz zenginleşme davası gündeme gelemmez.

Aynı ilkenin bir sonucu olarak, sözleşmeden doğan bir hukuksal ilişkinin bulunduğu hallerde tarafların sebepsiz zenginleşmeye dayanan bir talepte bulunması olanaklı değildir.

Nitekim, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 6.1.1968 gün ve E:1966/T-1728, K:6 sayılı kararında da, feshedildiği ileri sürülen bir sözleşmeden kaynaklanan uyuşmazlığın, sözleşme hükümleri çerçevesinde çözümlenmesi ve zamanaşımının da buna göre belirlenmesi gerektiği kabul edilmiştir.

Somut olayda; taraflar arasında imzalanan Yüklenme Senedi, sözleşme niteliğinde olup, uyuşmazlık sözleşme ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu itibarla, taraflar arasında imzalanan sözleşmeden sonra, sözleşmeden kaynaklanan uyuşmazlığın; sebepsiz zenginleşme kurallarına göre değil, sözleşme hukuku çerçevesinde çözümlenmesi ve bu sebeple davalının temerrüde düşmesi için, davacının borca yönelik ihtarının bulunması gerektiği kuşkusuzdur (BK. m. 101/1).

Ne var ki olayda; davacı, kendisi tarafından ödendiği sabit olan dava konusu alacağın iade edilmesi konusunda ihtar göndermek suretiyle davalıyı temerrüde düşürmediğinden, Borçlar Kanununun 104. maddesi hükmü uyarınca, faize dava tarihinden itibaren hükmedilmesi gerekir. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki; bozma ilamında gösterilen ve "faizin dava dilekçesinin davalıya tebliğ tarihinden itibaren yürütülmesi gereğine" işaret eden gerekçe, usul hükümlerine ve yerleşik uygulamaya uygun değilse de, temyiz edenin sıfatına göre bu husus bozma nedeni

yapılmamış ve eleştirilmekle yetinilmiştir.

Hal böyle olunca, tarafların karşılıklı iddia ve savunmalarına, dosyadaki tutanak ve kanıtlara, bozma kararında açıklanan nedenlere göre, Hukuk Genel Kurulu'nca da benimsenen Özel Daire bozma kararına uyulmak gerekirken, önceki kararda direnilmesi usul ve yasaya aykırıdır. Bu nedenle direnme kararı bozulmalıdır”.

YHGK. 13.6.2007 T., 2007/18-330 E., 2007/350 K; YHGK.,17.2.2010 T., 2010/13-93 E., 2010/88 K; YHGK., E. 2011/13-748, K. 2012/140, T. 14.3.2012 (KİBB)

cc. Yargıtay'ın bazı kararlarında ise sözleşme ilişkisine rağmen, sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması gerektiği kabul edilmektedir:

“Mahkemece, toplanan delillere göre, tarafların darsenin satımı konusunda anlaşmışları, davacının toplam 2.000.000.000.-TL. bedelli iki adet çeki peşinat olarak verdiği, davalının keşide tarihlerinde çekleri tahsil ettiği, çıkan anlaşmazlık sonucu davalının dorseyi davacıya teslim etmekten vazgeçtiği, davacının da sözleşmeyi feshederek ödediği tutarı istemekle BK.'nun 61 vd. ile 101-107. maddeleri uyarınca haklı olduğu gerekçesiyle davanın kabulüne 500.000.000.-TL.'nin 23.5.2003'ten , 1.500.000.000.-TL. 'nin de 27.5.2003 tarihinden itibaren reeskont faiziyle davalıdan tahsiline karar verilmiş, hüküm davalı tarafça temyiz edilmiştir. Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere, delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmamasına göre, davalının yerinde görülmeven bütün temyiz itirazlarının reddiyle usul ve kanuna uygun bulunan hükmün ONANMASINA, aşağıda yazılı onama harcının temyiz edenden alınmasına, 24.10.2005 gününde oybirliğiyle karar verildi.” Y. 19. HUKUK DAİRESİ, E. 2005/1727, K. 2005/10634, T. 24.10.2005. (KİBB).

dd. Uyuşmazlığın çözümünde sebepsiz zenginleşme esasının uygulanmasının bir an için düşünülmesi ihtimali:

Bu ihtimalde dahi sebepsiz zenginleşmenin meydana geldiği anı ve dolayısıyla zamanaşımı süresinin başlangıç anını sebebin ortadan kalktığı andan itibaren başlatmak ve hesaplatmak gerekir. Uygulamada sık rastlanıldığı üzere, tarafların sözleşme süresi ve intifa hakkı devam ederken açmış oldukları iade davaları, sözleşmelerin ve intifa haklarının ayakta olması sebebiyle reddedilmesini müteakip açılan davalarda, davalıların zamanaşımı def'inde bulundukları, zamanaşımının Rekabet Kurumunun 12.03.2009 tarihli internet duyurusunun yayınlanmasından itibaren hesaplanması gerektiğini ileri sürdükleri görülmektedir. Oysa sebepsiz zenginleşme davasında, zamanaşımı sebebin ortadan kalkmasından itibaren hesaplanmalıdır. Kazandırma, sebebin ortadan kalkması ile sebepsiz hale gelmiş olmaktadır. Aksi takdirde, bayilik sözleşmesi ve intifa hakkı devam ederken, örneğin 15 yıl için tesis edilmiş olan intifa hakkının terkinin talep edilmektedir. Uygulamada

sık rastlanıldığı üzere, intifa hakkı sahibi, bir çok olayda bayilik sözleşmesi sona ermesine rağmen ve hukuken zorunlu olmasına rağmen, kendi isteği ile intifanın terkin talebine yanaşmamakta, taşınmazdan yararlanmaya devam etmekte ve ancak açılan dava ile terkin karar verilmektedir. Bu sebeple, intifa hakkı terkin edilmeden, uzun süreli kira sözleşmesi terkin edilmeden, bu sebeple yapılan ödemelerin iadesini talep etmek mümkün olmadığı gibi, terkin gerçekleşmeden, yapılan kazandırmaların sebepsiz hale geldiğini söylemek ve zamanaşımı süresini işletmeye başlamak isabetli değildir.

“Buna karşılık süre, ... başlangıçta mevcut olmakla birlikte sonradan ortadan kalkan zenginleşmelerde, sebebin ortadan kalktığı andan itibaren işlemeye başlar”¹⁹.

Yargıtay kararlarında da bu esas benimsenmiştir: “..Şu durumda; sebepsiz zenginleşmede geri verme borcu, zenginleşmenin geçersiz bir nedene dayanması durumunda hemen; geleceğe yönelik bir neden bulunuyorsa onun oluşmadığı an; var olan bir neden bulunuyorsa da onun ortadan kalktığı zaman doğmuş olur. Edim yerine getirildiği sırada geçerli bir hukuksal nedenin bulunmasına karşın sonradan bu neden ortadan kalkmış olursa, bu durumda sebepsiz zenginleşme, nedenin ortadan kalktığı an meydana gelir.” YHGK., E. 2008/3-40, K. 2008/102, T. 6.2.2008 (KİBB).

ee. Uyuşmazlığın çözümünde sebepsiz zenginleşme esasının uygulanmasının bir an için düşünülmesi ihtimalinde borçlu temerrüdüne ilişkin tartışmalar:

Sebepsiz zenginleşmede zenginleşenin temerrüdüne ilişkin 818 sayılı kanunda özel bir hüküm bulunmamakta idi. Bu yüzden genel kuralın uygulanması gerektiği doktrinde ifade edilmekte idi²⁰. Yani borçlunun temerrüdü için alacaklının kural olarak ihtarı şart idi. Borçlar Hukukunun temel prensibine göre kural olarak “muaccel bir alacağın borçlusu, alacaklının ihtarı ile mütemerrit olur”.

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, bu konuda özel hüküm getirmiştir: Kanunun 117. maddesi şu şekildedir: “Muaccel bir borcun borçlusu, alacaklının ihtarıyla temerrüde düşer. Borcun ifa edileceği gün, birlikte belirlenmiş veya sözleşmede saklı tutulan bir hakka dayanarak taraflardan biri usulüne uygun bir bildirimde bulunmak suretiyle belirlenmişse, bugünün

¹⁹ EREN, a.g.e., s. 902

²⁰ OĞUZMAN/ÖZ, A.G.E., C.2, s. 386; ÖZ, a.g.e., s. 175.

geçmesiyle; **haksız fiilde fiilin işlendiği, sebepsiz zenginleşmede ise zenginleşmenin gerçekleştiği tarihte borçlu temerrüde düşmüş olur. Ancak sebepsiz zenginleşenin iyiniyetli olduğu hâllerde temerrüt için bildirim şarttır.**”

Bu hükümler dikkate alındığında, 818 sayılı BK.’nın uygulanmasının gerekli olduğu durumlarda ve 6098 sayılı kanunun hükümlerinin uygulanmasının gerekli ve iade borçlusunun da iyiniyetli olduğu durumlarda ki, akaryakıt bayilik sözleşmelerinde bayi’nin iyiniyetli olmadığı söylenemeyecektir, iade borçlusunun temerrüdü için ihtar şarttır. İade borçlusu ihtar tarihinden, ihtar yoksa iade davası tarihinden itibaren temerrüde düşmüş olacak ve temerrüt faizi ödemek zorunda kalacaktır.

ff. Ariyet verilen menkullerin durumu:

Akaryakıt bayilik sözleşmelerin bayi’nin kullanacağı bir takım menkul mallar, ariyet olarak verilmekte ve sözleşmeye konulan hükümlerle bunların, sözleşmenin bitiminde iadesi öngörülmektedir. Örneğin, yakıt pompaları, satış standları, levhalar, bilgisayar ve yazıcılar vb. malların ariyet olarak verilmesi mümkündür. Sözleşmenin bitimini müteakip bu malların iadesinde her hangi bir sorun yaşanmamakta, ya mallar bizatihi iade edilmekte ya da iade edilemiyorsa bedeli talep edilebilmektedir.

gg. Sabit yatırımların iadesi talebi:

Akaryakıt bayilik sözleşmelerin sona ermesini müteakip en önemli sorunlardan bir tanesi, sabit yatırım bedelinin iadesinin talep edilip edilemeyeceği noktasında toplanmaktadır.

Uygulamada sabit yatırım olarak adlandırılan, yakıt tankı, saha betonu, işletme binası, kanopi iskeleti ve kanopilerin iki şekilde yapıldığını görmekteyiz. İlkinde dağıtıcı firma, bayi’ye kredi kullanmaktadır. Örneğin, 500.000 USD tutarındaki sabit yatırımların finansmanı için kaynak sağlanmakta, bayi borçlandırılmakta ve sonradan bu bedelin bir şekilde tahsili yoluna gidilmektedir. Bu durumda, yapılan sabit yatırımlar bayi’nin mülkiyetinde kalmakta ve sözleşmenin sona ermesini müteakip, dağıtıcı firmanın bu başlık altında bir bedel talep etmesi mümkün olmamaktadır. Dağıtıcı firma bu durumda, kullandırmış olduğu kredinin kalan kısmının iadesini talep edebilmektedir.

İkinci ihtimalde ise, dağıtıcı firma, yatırım destek bedeli adı altında, sabit yatırımların finansmanını taahhüt etmekte, sözleşme normal süresinde sona erdiği takdirde, bu noktada herhangi bir talep ileri sürmemekte, ancak, somut konumuzda olduğu gibi kararlaştırılan süreden önce bir sona ermenin

söz konusu olması durumunda, “yatırımın daha uzun süre gözetilerek yapıldığı” gerekçesi ile sabit yatırım şeklinde şekillenen yatırım destek bedelinin iadesini talep etmektedir.

Bu tür talepler karşısında Yargıtay’ın tutumu, bu yatırımların yapılmasının zorunlu olduğu, bu yatırımlar yapılmadan işletmenin hiç bir şekilde faaliyet göstermesinin söz konusu olmadığı, dolayısıyla bakiye süre için sabit yatırım destek bedelinin, asla talep edilemeyeceği şeklinde müstakar bir hal almıştır. Yargıtay’ın bu husustaki kararlarının isabetli olmadığı kanaatimizin gerekçelerini izah etmeden önce, bir kaç emsal kararı örnek olarak vermenin yararlı olacağı kanaatindeyim.

“Davacı vekili, davalı bayinin malik olarak faaliyet gösterdiği akaryakıt istasyonunun bulunduğu taşınmazda davacı lehine intifa hakkı tesis edildiğini, faaliyet süresi dikkate alınarak taşınmazda sabit yatırımlar yapıldığını, ancak Rekabet Kurulu kararı gereğince intifa süresinin daha önce sonlandırıldığını, bakiye kalan süre için yapılan sabit yatırım giderleri yönünden davalının sebepsiz zenginleştiğini, sebepsiz zenginleşilen tutarın güncellenmiş değerinin iadesi gerektiğini belirterek, fazlaya ilişkin haklarını saklı tutarak 24.729,05 TL'nin iktisap tarihinden işleyecek değişen oralarda avans faizi ve KDV'si ile birlikte davalıdan tahsiline karar verilmesini talep ve dava etmiştir.

Davalı vekili, davanın reddini istemiştir.

Mahkemece yapılan yargılama sonunda; davacının 01.07.2010 tarihli faturalar ile yapıldığını iddia ettiği sabit yatırımların intifa hakkının bakiye süresine isabet eden miktarının tahsilini talep ettiği, intifa hakkının başlangıç tarihinin 25.06.1993, süresinin ise (25) yıl olduğu, intifa hakkının Rekabet Kurulu kararına göre (5) yıldan fazla olamayacağı, intifa hakkı (5) yıl veya daha kısa süreli kurulmuş olsaydı dahi sabit yatırımların yapılması gerektiği, intifa hakkı süresi ile bir ilişkisi bulunmadığı, bu durumda sabit yatırımlara ilişkin bedelin talep edilemeyeceği gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiş, hüküm davacı vekili tarafından temyiz edilmiştir.

Dosyadaki yazılara kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere, delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmamasına göre, davacı vekilinin yerinde görülmeyen bütün temyiz itirazlarının reddiyle usul ve kanuna uygun bulunan hükmün ONANMASINA, aşağıda yazılı onama harcının temyiz edenden alınmasına, 12.09.2013 gününde oybirliğiyle karar verildi.” Y. 19 HD., ESAS NO : 2012/15250, KARAR NO : 2013/13875.

“Dosyadaki yazılara kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere ve özellikle davacının bayii olan davalı şirket tarafından akaryakıt istasyonu olarak kullanılan taşınmaz üzerine davacı tarafça bedeli ödenerek yapıldığı bildirilen kalıcı yatırımların sözleşme gereği olduğu ve taraflar yararına yapılan yatırımlar olması nedeniyle davacı vekilinin aşağıdaki bendin

kapsamı dışında kalan temyiz itirazlarının reddi gerekmiştir” Y. 19 HD., ESAS NO : 2012/14859, KARAR NO : 2013/12087, T. 27.06.2013.

“...davacı tarafca yapılan yatırımların işin gereği olarak süreye bakılmaksızın yapılan masraflar olduğu, bu nedenle sözleşmenin ön görülen süreden önce bitmesi nedeniyle masrafların talep edilemeyeceği gerekçesiyle davanın reddine hükmedilmiş karar davacı vekilince temyiz edilmiştir. Dosyadaki yazılara kararın dayandığı delillerle gerektirici sebeplere, delillerin takdirinde bir isabetsizlik bulunmamasına göre,...” Y.19 HD., ESAS NO : 2013/6098, KARAR NO : 2013/10094, T. 30.05.2013

Yukarıdaki kararlarda açıkça görüldüğü üzere, Yargıtay, akaryakıt bayilik sözleşmesinin sona ermesini müteakip, davacı dağıtıcı firmaların, ariyet olarak verdikleri menkullerin iadesini alabileceklerini, ancak, bayilik sözleşmesinin geride kalan işletildiği dönem için dahi gerekli olan, ancak sözleşme süresinin sona ermesi ile birlikte taşınmaz üzerinde kalan sabit yatırım bedellerinin “işletme için yapılması zorunlu olan giderler” olduğu gerekçesi ile talep edilemeyeceğini kabul etmektedir.

Gerçekten, “istasyon dönüşüm bedeli” olarak bir takım harcamalar ki, bunların bir kısmı menkul mal veya sökülmesi mümkün olan mallar niteliğindedir. Örneğin davacının kurumsal kimliğini ortaya koyan kanopi giydirmesine olduğu gibi.

Diğer taraftan, kanopi iskeleti, idari bina, saha betonu ve yakıt tankları gibi, istasyon dönüşüm bedeli ya da sabit yatırım bedeli altında yapılan bir takım yatırımların sökülmesi mümkün değil ya da çok zor görünmektedir.

4054 sayılı kanunun 4. maddesi şu hükmü içermektedir: “Bu Kanunun 4 üncü maddesine aykırı olan her türlü anlaşma ile teşebbüs birlikleri kararı geçersizdir. Bu anlaşmalardan ve kararlardan doğan edimlerin ifası istenemez. Daha önce yerine getirilmiş edimlerin geçersizliği nedeniyle geri istenmesi halinde tarafların iade borcu Borçlar Kanunun 63 ve 64 üncü maddelerine tabidir. Borçlar Kanununun 65 inci maddesi hükmü bu Kanundan doğan ihtilaflara uygulanmaz”.

Kanun metninde açıkça ifade edildiği üzere, sözleşmelerin sona ermesini müteakip iade borcunun kapsamının 818 sayılı Kanunun 63 ve 64. maddelerine göre yapılması bir zorunluluktur.

“B - İADENİN ŞÜMULÜ

I:MÜDDEAALEYHİN BORCU

Madde 63 - Haksız olarak bir şeyi istifa eden kimse, onun istirdadı zamanın da elinden çıkmış olduğunu ispat ettiği miktar nisbetinde red ve iade ile mükellef değildir.

Şu kadar ki kabız, o şeyi suiniyet ile elden çıkarmış yahut onu elden çıkarır iken bilahare red ve iadeye mecbur olacağına vakif bulunmuş olursa red ve iadeye mecburdur.

II:MASRAFTAN MÜTEVELLİT HAKLAR

Madde 64 - Müddeaaaleyhin, yaptığı zaruri yahut faideli masrafları istirdada salahiyeti vardır. Müddeaaaleyh, o şeyi kabzettığı zaman suiniyet ile hareket etmiş ise yaptığı faideli masraflardan iade zamanında halen mevcut olan fazlalık nisbetindeki miktarı kendisine tediye olunur. Diğer masraflardan dolayı müddeaaaleyhin, bir güne tazminat talebine hakkı yoktur. Fakat iadedden evvel kabzolunan şey ile birleştirilmiş olan ziyadeyi, o şeye zarar vermeksizin tefrik kabil olduğu ve müddeide masrafların bedelini teklif etmediği takdirde ilave olunan ziyadeyi ref edebilir.”

İnceleme konusu yaptığımız somut olaylarda, dağıtıcı firma ile sözleşme imzalayan bayilerin iyiniyetli olduklarında şüphe bulunmamaktadır. Dolayısıyla iade borcunun kapsamı, kanunun açık hükmü gereği, iyiniyetli sebepsiz zenginleşenin iade borcu esaslarına²¹ göre belirlenmeli, bayinin elinden çıkan değerlerden sorumlu olmaması, ancak elinde kalan değerleri iade etmesi gerektiği düşünülmelidir.

Somut olarak, taşınmaz üzerinde yapılan sabit yatırımların, yakıt tanklarının, saha betonlarının ya da kanopi iskeletinin, hali hazır iade anında bayi için ifade ettiği ekonomik bir değerinin bulunması durumunda bunların iadesine karar verilmelidir. Yani bu yatırımların amortisman payı düşülerek, bakiye değerleri bulunmalı ve buna göre değerinin para karşılığı olarak iadesine karar verilmelidir. Çünkü, işletmenin gereği olarak yapılması zorunlu olarak kabul edilen bu yatırımların örneğin, ilk beş yılın sonunda, tamamen değersiz hale geldiğini kullanılamayacağı iddia etmek çoğu defa mümkün olmayabilir. Saha betonu, özellikle yakıt tankları, idari bina ve kanopi iskeleti, bir sonraki dağıtıcı firma ile yapılacak bayilik sözleşmesi bakımından da kullanılabilir sabit varlıklar olarak değerlerinin bir kısmını koruyacaktır.

SONUÇ:

Rekabet Kurumu’nun 2002/2 nolu Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği ve 2003/3 sayılı tebliği ile başlayan süreçte, daha önce imzalanan akaryakıt bayilik sözleşmeleri bakımından azami beş yıllık süre

²¹ Bkz. ULUSAN, İlhan, İyiniyetli Sebepsiz Zenginleşenin İade Borcunun Sınırlanması, İstanbul,1984.

getirilmiş, tarafların sözleşmelerini 18.09.2005 tarihine kadar yenilemedikleri takdirde, bütün sözleşmelerin bu tarih itibariyle beş yıl için yenileneceği kabul edilmiş ve bu sözleşmelerin geçerliliğinin 18.09.2010 tarihinde sona ereceği düzenlenmiştir. Buna ilave olarak Rekabet kurumunun 12.03.2009 tarihinde internet ortamında yayınlamış olduğu metinde, akaryakıt bayilik sözleşmeleri ile buna bağlı olarak tesis edilen intifa haklarını da birlikte değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Rekabet Kurumunun ilgili tebliğleri ile başlayan süreçte, daha önce tesis edilen bayilik sözleşmeleri ve intifa hakları dolayısıyla bayiye yapılan kazandırmaların oransal olarak iadesi talepleri gündeme gelmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın baş tarafından gündeme getirdiğimiz sorunlar, özellikle de iadenin hangi esasa tabi olacağı tartışmaları gündeme gelmiştir.

18.09.2010 tarihinden önce açılan iade davaları bakımından Yargıtay, henüz sözleşme ilişkisinin devam ettiği ve sebepsiz zenginleşmenin söz konusu olmadığı yönünde kararlar vermiştir. Bu tarihten sonra açılan davalar da da fiili olarak intifa hakkının terkin edilip edilmediğini sorgulamıştır.

Yargıtay'ın kararları tahlil edildiğinde, iade borcunun dayandığı esas bakımından sebepsiz zenginleşme esasının kabul edildiğine ilişkin bir emare bulunmamaktadır. Ancak kararların tahlilinde, sözleşmenin devamı esnasında sebepsiz zenginleşmenin söz konusu olmayacağı şeklindeki ifadelerden, iade borcu bakımından sözleşme esasının uygulanmasına yönelik temayül fark edilmektedir.

İade borcu bakımından sebepsiz zenginleşme esasına dayanılmasının en önemli sonuçlarından bir tanesi, kısa zamanaşımı süresinin söz konusu olacak olmasıdır. İade borcunun kanundan doğan bir borç olması durumunda, 10 yıllık, sözleşmeden doğan bir borç olarak kabul edilmesi durumunda, kabule göre, bu sözleşme bakımından 5 yıl ya da 10 yıllık zamanaşımı süresi söz konusu olacaktır.

Ayrıntısını yukarıda izah ettiğimiz üzere, doktrinde savunulan görüşlerden olan iadenin kanuna dayanması görüşü, savunulabilir ve 4054 sayılı kanunun 56. maddesi hükmü tarafından da desteklenen bir çözüm tarzıdır.

Ancak, kanaatimize göre, burada iadenin sözleşme esasına dayandırılması daha isabetli olacaktır. Bu durumda kısa zamanaşımı süresi söz konusu olmayacak, sözleşme dolayısıyla daha önce verilen teminatlar da iade borcu bakımından fonksiyon ifa edecektir. Bu kanaat, sebepsiz zenginleşme borç kaynağının ikincil nitelikte olduğunun kabulü anlamına gelmemektedir. Kanaatimize göre, sözleşmeye dayalı iade talebinin

bulunduğu durumlarda, sebepsiz zenginleşme esasý uygulama alaný bulamayacaktır. Doktrindeki kabule göre, sonradan ortadan kalkan sebebe dayalı olarak sebepsiz zenginleşme davasının söz konusu olması için, sebebin baştan itibaren ortadan kalkması gerekmektedir. İnceleme konusu yaptığımız olaylarda ise, sebep, ileriye etkili olarak ortadan kalkmaktadır ki, bu durumda iade borcu bakımından sebepsiz zenginleşme değil, sözleşme esasý uygulanmalıdır.

4054 sayılı Kanunun açık hükmünün de işaret ettiği gibi, iadenin tabi olacağı esas prensip itibariyle sözleşme olacak, buna karşılık iade borcunun kapsamı bakımından, kanunun atfı sebebiyle sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanacaktır ki, bu yaklaşım Türk Hukukuna yabancı değildir. Nişanlanmanın sona ermesi sebebiyle, daha önce verilen mutad dışı hediyelerin iadesi ve sonraki kusursuz imkansızlık dolayısıyla iade borcunun kapsamı bakımından sebepsiz zenginleşme esasının uygulanmasına kanun işaret etmektedir.

İade borcunun kapsamının belirlenmesi bakımından Yargıtay uygulamasından farklı düşündüğümüzü yukarıda ifade etmiş idik. İyiniyetli sebepsiz zenginleşen konumundaki bayi, elinde kalan değerleri iade etmekle yükümlüdür. Kanaatimize dağıtıcı firma tarafından finanse edilmiş sabit yatırım bedellerinin, amortisman bedelleri düşüldükten sonra, o gün itibariyle değeri tespit edilip, iadesine karar verilmelidir. Çünkü somut olayların tamamına yakınında, bayi bu sabit yatırımları kullanmak suretiyle, bir başka dağıtıcı firma ile sözleşme imzalamakta ve akaryakıt satışına devam etmektedir.

Netice itibariyle, iadenin sözleşme esasına göre yapılması gerektiği ve kanopi iskeleti, akaryakıt tankları, saha betonu, idari bina gibi sabit yatırımların tasfiye anında maddi ve geçerli bir değeri bulunduğu ve bunların BK. m. 63 gereği iadesine karar vermenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

İadenin sebepsiz zenginleşme esasına göre yapılması görüşü kabul edildiği takdirde, sebepsiz zenginleşmenin sebebin ortadan kalktığı anda meydana geleceğinin ve temerrüt için ihtarın şart olduğunun kabulü gerekir.